

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
„Európa és a magyarság a 18–20. században”
Történelem Doktori Program

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Gonda Gábor

Nemzetiségpolitikai megfontolások, kényszermigráció és
földreform németek által lakott dél- és nyugat-dunántúli
településeken.
1944—1948.

Témavezetők:

Dr. habil. Vonyó József

Prof. Dr. Gerhard Seewann

München – Pécs – Sopron, 2011

1. Témaválasztás és célkitűzés

Doktori disszertációnk a magyarországi németek második világháború utáni kitelepítésének–elűzetésének a kérdéskörét taglalja. A téma önmagában nem új, hiszen amint azt az értekezésben közölt historiográfiai áttekintés is jelzi, azt az eddigiek során már számos monográfia, tanulmány, forrás- és dokumentumközlés tárgyalta. Témaválasztásunkat az indokolta, hogy újszerű, az eddigiektől eltérő megközelítésben kívántuk bemutatni a problémakört. Az eddig megjelent művekre ugyanis leginkább az a jellemző, hogy alapvetően három perspektívából vizsgálják a kérdéskört: vagy az országos, a makroszinten zajló folyamatokat mutatják be, vagy egy adott településen lezajlott események monografikus feldolgozására kerül sor, vagy a valamennyi előzményével lényegében az 1920-as évek elejétől az 1940-es évek végéig zajló, sok összetevős, bonyolult folyamat egy-egy (rész)elemét veszik górcső alá. Munkánkban ezzel szemben arra tettünk kísérletet, hogy négy eltérő jellegű település német lakosságának a fenti időszakban átélt sorsát azonos szempontrendszer szerint, összehasonlító elemzéssel vizsgáljuk meg.

A dolgozatban alapvetően a kitelepítés–elűzetés körülményeiben, folyamatában és közvetlen, rövid távú hatásaiban és következményeiben megmutatkozó helyi specifikumok vizsgálatára és elemzésére koncentráltunk. Emellett munkánkban foglalkoztunk a bemutatott német közösségek 1918 és 1944 közötti történeti fejlődésének a sajátosságaival, valamint tematizáltuk a kitelepítéssel, illetve elűzetéssel mint kényszer migrációs jelenséggel szoros összefüggésben álló eseményeket: a földreformot és az ahhoz kapcsolódó telepítési akciót, illetve a csehszlovákiai magyarok áttelepítését is. A disszertációban elsősorban és alapvetően a következő kérdésekre kerestük a választ:

- Milyen tényezők játszottak szerepet az 1944/45 és 1948 közötti időszakban a magyarországi németiséget hátrányosan érintő jogszabályok és intézkedések végrehajtásakor megmutatkozó különbségekben?
- Milyen helyi specifikumok és körülmények befolyásolták a vizsgált települések általános helyzetét és a helyi német lakosság kitelepítésének–elűzetésének volumenét és módját?
- Mik voltak a különböző nemzetiségpolitikai megfontolások, (kényszer)migrációs folyamatok, illetve a földreform összefüggésének tipikus helyi vonásai?

- Miben jelentkeztek, milyen formában és mértékben nyilvánultak meg, illetve mely okokra voltak visszavezethetők a sokszor igen markáns regionális és helyi különbségek?
- Miként fordulhatott elő az, hogy a hatóságok az országos érvényű rendeleteknek egy-egy térségben vagy településen más és más mértékben szereztek érvényt?
- Mely tényezők voltak hatással a különböző irányú és formájú, sokszor igen erőteljes (kényszer)migrációs folyamatok következtében a helyi viszonyokra, illetve ezen folyamatok milyen közvetlen hatással voltak a helyi társadalomra, gazdaságra, mentalitásra, kultúrára és milyen rövid távú változásokat generáltak ezeken a területeken?
- Miként alakult helyi szinten a különböző háttérű (etnikai) csoportok együttélése, illetve milyen stratégiákat követtek a helyben élők az új élethelyzetekhez való alkalmazkodás során?

A disszertáció fő célja tehát a magyarországi németek elűzetésének–kitelepítésének, illetve az azzal összefüggő folyamatok regionális és helyi hatásmechanizmusának konkrét esettanulmányok révén történő bemutatása volt. Bár dolgozatunkban a fő hangsúlyt a helyspecifikus jelenségek feltérképezésére, illetve azok okainak vizsgálatára és elemzésére helyeztük, a részben a mikrotörténetírás eszközeivel rekonstruált „lokális történelmen” keresztül törekedtünk a helyben lezajlott események kontextualizált bemutatására, azaz a – nemzetközi vonatkozásokra is kitékintő – makrotörténeti összefüggések megragadására, valamint az általános érvényű megállapítások megfogalmazására is.

A vizsgálatba két-két települést vontunk be a magyarországi németység Dél-, illetve a Nyugat-Dunántúlon elhelyezkedő történelmi településterületéről. Feltétlenül hangsúlyozandók a két településterület kialakulása és történelme, ebből kifolyólag pedig az ott élő német lakosság között ténylegesen meglévő markáns nyelvi, kulturális és mentalitásbeli különbségek.

Az ország nyugati határvidékén élő németység – ellentétben a magyarországi németek többségével – nem a török kiűzése utáni, 18. századi betelepítések következtében jelent meg Moson, Sopron és Vas megye területén. Esetükben tehát nem dunai, vagy Duna menti svábokról (*Donauschwaben*), hanem egy részben autochton, részben – hasonlóan az erdélyi és a szepességi szászokhoz – a (kora) középkori bevándorlás nyomán kialakult népcsoportról

volt szó. Nyugat-Magyarország német lakossága még csak nyelvszigetnek sem volt tekinthető, hanem – az elválasztó országhatár ellenére – az szervesen kapcsolódott az etnográfiaiailag–nyelvileg zárt és összefüggő, a történelmi Magyarország területére mélyen benyúló, nagy kiterjedésű német nyelv-, illetve a bajor–osztrák nyelvjárási terület keleti határvidékéhez.

A magyarországi németiség Baranya, Somogy és Tolna megyére kiterjedő, „Sváb Törökország”-nak (*Schwäbische Türkei*) is nevezett dél-dunántúli településterülete az Oszmán Birodalom elleni felszabadító háborúkat követően a 18. században végrehajtott állami, egyházi és magánföldesúri betelepítések következtében jött létre. A viszonylag kompakt etnikai régió jelentős kiterjedésű nyelvsziget volt Magyarország területén. Az ott élő, igen heterogén eredetű német lakosság megnevezésére gyűjtőfogalomként az 1920-as évektől a dunai, illetve Duna menti svábok (*Donauschwaben*) terminus technicus volt használatos.

Mindkét (etnikai) régióban egy-egy várost, illetve városias jellegű, központi funkciókat ellátó nagyközséget, valamint egy-egy németek által lakott falut vizsgáltunk meg. Olyan települések kiválasztására törekedtünk, amelyek (etnikai) jellegüknél fogva egyszerre mutattak hasonlóságot, számos tekintetben azonban mégis különböztek egymástól, ugyanakkor az ott élő német közösségek történetén keresztül nyomon követhető legyen a magyarországi német kisebbség *egészének* a második világháború utáni sorsa, amely ezáltal lehetővé tette az egységes szempontrendszer szerint történő összehasonlító elemzést. Így tehát dolgozatunkban a Nyugat-Dunántúlról *Sopron* és *Balf*, a Dél-Dunántúlról *Bonyhád*, illetve *Nagynyárád* településeket vettük górcső alá és hasonlítottuk össze egymással.

2. A téma forrásai és a feldolgozás módszertani kérdései

A két-két, a dél- és a nyugat-dunántúli régióban, illetve a „Schwäbische Türkei”, valamint a nyugati határ menti magyarországi német településterületen elhelyezkedő, az ott élő németiség szempontjából központinak, illetve átlagosnak/tipikusnak számító települések vizsgálatát és összehasonlító elemzését a következő szempont-, illetve kritériumrendszer szerint végeztük el:

- a helyi német közösségek két világháború közötti, és a második világháború alatti fejlődéstörténete, különös tekintettel a Volksbund, illetve az azzal szemben munkálkodó erők helyi tevékenységére;
- a második világháború vége előtt, valamint közvetlenül a háború után lezajlott kényszermigrációk (evakuálás, malenkij robot, internálások) jellemzői;
- a 600/1945. M. E. sz. rendelet alapján megvalósult földreform és az azzal összefüggésben végrehajtott telepítési akció hatásai;
- a 3.820/1945. M. E. sz. rendelet alapján lefolytatott nemzethűségi vizsgálatok tapasztalatai és jellemzői;
- a 12.330/1945. M. E. sz. rendelet értelmében az 1946. év folyamán végrehajtott kitelepítések–elűzetések jellege, annak közvetlen hatásai és következményei;
- a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény 1947-ben meginduló végrehajtásának közvetlen következményei, és annak rövid távú hatása a helyi németiséget érintő kényszermigráció folyamatára;
- a 12.200/1947. Korm. sz., a német lakosság kitelepítésére–elűzetésére, illetve vagyoni korlátozására vonatkozó rendelet alapján meghozott intézkedések közvetlen helyi következményei.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy mindezek alapján sem kaphatunk teljes képet a vizsgált korszakban lezajlott események egészéről. A sokrétű és komplex „történeti valóság” nem tárható fel a maga teljességében. A differenciált és részletes bemutatás igénye ellenére sem világítható meg e bonyolult és szerteágazó folyamat valamennyi részaspektusa. A Tisztelt Olvasó jogosan vetheti fel, hogy a kutatásba még további, más jegyekkel rendelkező települések is bevonhatók lettek volna. Ez kétségtelenül még jobban árnyalta volna, valamint nyilvánvalóan újabb helyi specifikumokkal egészítette volna ki az egyébként is differenciált összképet. Mivel azonban a négy kiválasztott település esetében egy részletkebe menő, mélyebb helytörténeti kutatást végeztünk, amelybe egyes részkérdések megvilágítása során igyekeztünk mikrotörténeti vizsgálati módszereket is alkalmazni, a részletes és lehetőleg valamennyi lényegi aspektusra kiterjedő vizsgálat miatt, időbeli és terjedelmi okokból nem volt lehetőségünk további helységek bevonására. A négy kiválasztott település helyi folyamatainak feltárásával disszertációnk egyik célja éppen az volt, hogy

rámutatunk egy új módszertani lehetőségre. Jelesül arra, hogy az országos szintű folyamatok, illetve egy-egy helység önmagában való tanulmányozásának fontossága és szükségessége mellett létjogosultsága van a különböző települések komparatív–kontrasztív vizsgálatának is. A dolgozat – szándékaink szerint – a maga szerény módján az összehasonlító vizsgálatokban rejlő új lehetőségekre kívánja felhívni a figyelmet.

Az értekezés megírásakor igyekeztünk – a témánk szempontjából releváns hazai és külföldi szakirodalom minél teljesebb felhasználása mellett – a lehető legszélesebb forrásbázisra támaszkodni. A forrásanyag gerincét a Baranya Megyei Levéltár, a Győr-Moson-Sopron Megye Győri és Soproni Levéltárainak, valamint a Tolna Megyei Önkormányzat Levéltárának releváns anyagai (települési iratok, megyei közigazgatási szervek iratanyagai, a földreform és a telepítések végrehajtásával megbízott hatóságok iratai, pártiratok stb.) képezte. Emellett rendkívül hasznosnak bizonyultak a Német Szövetségi Levéltár (*Bundesarchiv*) bayreuth-i részlegének a szülőföldjükről elűzött németekkel készített életútinterjúkat őrző ún. Keleti Dokumentáció (*Ostdokumentation*) releváns fondjai is. Értékes adalékokkal szolgáltak továbbá a Pécsi Püspöki és a Soproni Evangélikus Levéltárban, illetve a tübingeni Duna menti svábok Történelmi és Országismereti Intézetének (*Institut für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde*) levéltárában őrzött dokumentumok.

A zárt német közösségek belső világába engednek bepillantást a római katolikus plébániatörténetek, a „Historia Domus”-ok, illetve az evangélikus gyülekezeti jegyzőkönyvek, amelyeket a vizsgált települések esetében szintén igyekeztünk felhasználni a dolgozat megírásakor. Elsőrangú forrásnak bizonyultak továbbá a különböző politikai pártok, illetve egyház(ak) – kellő kritikai attitűddel elemzett – korabeli megyei és helyi lapjai is, amelyek az adott korszakban rendszeresen közöltek írásokat a disszertációban vizsgált kérdésekről. Az írott primer források mellett felhasználtuk az *oral history*, vagyis az eseményeket átélte, illetve az adott település történelmét jól ismerő személyekkel készített tematikus – és szintén alapos forráskritikával kezelt – interjúk eredményeit is.

Bár az áttekintett és felhasznált forrásmennyiség bőséges, sajnos korántsem teljes. Különböző okok miatt egy-egy forráscsoport vagy nem maradt fent, vagy – a levéltáros kollégákkal közösen végzett – hosszas kutakodás ellenére sem volt fellelhető. Bizonyos eseménysorokkal kapcsolatban – elsősorban azok jellegéből kifolyólag – pedig nem is keletkezett írott forrás. Ezért a meglévő szándék és törekvés ellenére – főleg helyi szinten – nem minden esetben volt rekonstruálható a disszertációban vázolt folyamatokban részt vevő, illetve azokra befolyással bíró hivatalos szervek, politikai pártok, szervezetek, meghatározó személyek stb. álláspontja. Ugyanezért nem sikerülhetett több döntés motivációjának és

háttérének feltárása, néhány folyamat okának és következményeinek teljes körű bemutatása, valamint a visszaemlékezők által közölt adatok egy részének verifikálása vagy falszifikálása. Emiatt a Tisztelt Olvasóban – ahogyan az értekezés megírása során a szerzőben is – olykor jogosan keletkezhet hiányérzet.

Disszertációnk jórészt helytörténeti kutatásokon alapul. Ugyanakkor az esettanulmányokat bemutató fejezetekben – legalábbis részben – törekedtünk a mikrotörténetírás bizonyos elemeinek érvényesítésére is. A mikrotörténelem alapvető célkitűzéseivel hasonlóan mi is kis helyeken kerestük a választ a nagy kérdésekre. A módszer egyik megalapítója, Giovanni Levi szándékának megfelelően mi sem csupán falvakat vizsgáltunk, hanem falvakban vizsgáltunk, vagyis makrotörténeti összefüggések megragadását kíséreltük meg a részben mikrotörténelmi módszerrel feltárt helytörténeten keresztül. Igyekeztünk tehát nem „kis dolgokat” vizsgálni, hanem „kicsiben” vizsgálni, vagyis viszonylag jól körülhatárolható földrajzi tereken belül, többé-kevésbé áttekinthető csoportok történetén keresztül tanulmányozni egy „globális”, kelet-közép- és délkelet-európai dimenziókkal is rendelkező jelenséget. Mindezt nem öncélúan, hanem a történeti tudás mikrotörténeti eljárással való lokalizálásának és kontextualizálásának a szándékával, annak érdekében, hogy új képet kapjunk a történeti összefüggésekről.

Az ismert és széles körben alkalmazott kvantifikációs módszerek mellett, illetve részben azok helyett, igyekeztünk a kisebb közösségeket, valamint az azokhoz tartozó személyeket a vizsgálat középpontjába állítani. Az esettanulmányokban megpróbáltuk a letűnt idők hétköznapi emberét a múltbéli folyamatok egyenrangú résztvevőjeként „beemelni a történelembe”. Az egyoldalúan elitközpontú történetírás helyett kísérletet tettünk a néma és anonim „tömeg”, a „kisemberek” történetének „alulnézetből” való bemutatására is. Arra törekedtünk, hogy a mikroszkóp alá vett német közösségeket, illetve azok tagjait, aktív, saját célokkal és stratégiákkal rendelkező, cselekvő egyénekként mutassuk be. Szándékaink szerint a megfigyelés léptékének lekicsinyítésével „meg- és felfoghatóbbá”, „emberibb léptékűvé” tehető az 1944/45 és 1948 közötti időszak – nem hatásvadász értelemben vett – drámaisága. Ezáltal érzékelhetőbbé válik az a lényegi momentum, hogy a rideg hatalmi tervezés által objektumként kezelt egyének az adott szituációban cselekvő szubjektumként próbáltak meg reagálni az életükben jelentkező kihívásokra. Az esettanulmányokkal olyan finomabb összefüggésekre próbáltunk meg rávilágítani, amelyek közelebb visznek bennünket a megélt élethez és azon „történeti valósághoz”, amelyet pusztán statisztikai adatok és táblázatok nem tesznek láthatóvá. A mikrotörténetírás módszereinek helyenkénti alkalmazása reményeink

szerint lehetővé tette a kitelepítés–elűzetés és a vele összefüggésben álló folyamatok kontúrjainak az eddigieknél pontosabb, differenciáltabb és valóságghűebb megrajzolását.

Mindezek ellenére a dolgozat nem „klasszikus” mikrotörténet. Disszertációnk alapvetően a helyi események részletes bemutatásán és a különböző lokális folyamatok mély elemzésén alapuló „feltáró” helytörténet, amely bizonyos esetekben hasznosítja a mikrotörténetírás szemléletmódjának és módszertanának néhány elemét is.

3. A disszertáció felépítése

Dolgozatunk a következő fő fejezetekre tagolódik: elsőként a magyarországi németység kitelepítésének–elűzetésének nemzetközi hátterét, előzményeit és összefüggéseit ismertettük. Itt részletesen kitértünk a 19. és a 20. század fordulójától Európa-szerte tetten érhető különböző jellegű kényszermigrációs folyamatokra, illetve a kelet-közép- és délkelet-európai államokban élő német kisebbségnek a második világháborút követő években történt elűzésére és kitelepítésére, amelyek jórészt párhuzamosan zajlottak a magyarországi eseményekkel. A következő fejezetben tárgyaltuk a magyarországi német kisebbség két világháború közötti, valamint a második világháború évei alatti történetének főbb jellemzőit. E helyütt részletesen elemeztük a német nemzetiségi mozgalomnak a Bleyer Jakab, majd Basch Ferenc nevével fémjelzett „aktivista” irányzatából kinövő *Volksbund der Deutschen in Ungarn* (VDU) létrejöttének körülményeit, felvázoltuk annak tevékenységét és fejlődési útját. E fejezetben szándékosan kapott nagyobb teret – a magyar hatóságok korabeli szóhasználatával élve – „pángermán” irányzat lényegi sajátosságainak bemutatása. Ennek oka abban rejlik, hogy a második világháborút követően egyértelműen a (korabeli propaganda által egyoldalúan beállított) VDU működése, illetve a magyarországi németek abban való részvétele jelentette a kitelepítés–elűzetés politikai legitimációját és fő hivatkozási alapját. Ennek megfelelően a német mozgalomnak a Gratz Gusztáv, majd Pintér László személyéhez köthető „mérsékelt”, „kormány-konform” irányzatával (*Magyarországi Német Népművelődési Egyesület /MNNE/*), illetve egyéb fontos rész kérdésekkel (mint például az iskolaügy, az egyházak szerepe stb.) csupán marginálisan, és csak olyan mértékben foglalkoztunk, amennyi a VDU, mint az elűzetés (egyik legfontosabb) legitimációs alapjának értelmezéséhez elengedhetetlenül szükséges volt.

Az ezt követő fejezet az 1945 és 1948 közötti időszakkal foglalkozik, és az országos politika szintjén ismerteti a magyarországi németek kitelepítésének–elűzetésének okait és összefüggéseit, a meghatározó politikai erőknek a kérdésben elfoglalt álláspontját, az áttelepítési rendelet megszületéséig vezető utat, illetve az elűzetés végrehajtásának legfontosabb állomásait.

A makroszintet vizsgáló és alapvetően politikatörténet-centrikusan megírt fejezetek után található a dolgozat fő része, amely az előzőekhez képest éles perspektíva és léptékváltással követi nyomon és mutatja be a négy kiválasztott település – Sopron, Balf, Bonyhád és Nagynyárad – német lakosságának sorsán keresztül a korábbi fejezetekben részletezett folyamatok mikrotörténeti aspektusait és vetületeit. Ezzel kapcsolatban két dolgot kell megjegyeznünk. Egyrészt az esettanulmányoknak a helyi német közösségek két világháború közötti és a második világháború alatti fejlődését bemutató alfejezetei – mivel a disszertáció alapvetően az 1944/45 és 1948 közötti folyamatokra koncentrál – jórészt a szakirodalomból már részben ismert tényeken, és kevésbé önálló kutatási eredményeken alapulnak. Itt csupán vázolni, és nem részletekbe menő, mély elemzésekkel feltárni kívántuk az adott települések német lakosságának belső viszonyait. Emiatt e bevezetőnek szánt részek – a szerző szándékai ellenére – esetenként az elnagyolt, sematikus, differenciálatlan ábrázolás benyomását kelthetik. Kétségtelenül fontos és indokolt lett volna például olyan részkérdések, mint a helyi MNNE és VDU csoportok belső viszonyainak és fejlődésének alapos vizsgálata, a többségi és kisebbségi társadalom egymáshoz való viszonyának feltárása, a helyi németiség identitásának vizsgálata és az identitásmintázatok tipologizálása, vagy éppen a német nyelvű iskolaügy helyi alakulásának részletes és árnyalt bemutatása. Azonban egy ilyen szintű elmélyült elemzés meghaladta volna az értekezés kereteit és mindenképpen egy önálló disszertáció tárgyát képezte volna.

Ugyanígy a földreform és a különböző típusú (kényszer)migrációs folyamatok helyben jelentkező hosszú távú, konjunkturális hatásainak, illetve az azok által generált, mélyreható, strukturális – gazdasági, társadalmi és kulturális – változások elemző bemutatása szintén szétfeszítette volna jelen dolgozat amúgy is tág kereteit, és ugyancsak önálló, monografikus feldolgozást igényelt volna. Az értekezésben hangsúlyozottan az azonnal, illetve rövid távon jelentkező helyi hatásokra, a földreform, az elűzetés és az azokkal összefüggésben álló népmozgások által előidézett közvetlen lokális társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális következményekre koncentráltunk.

A disszertáció végén az esettanulmányokban elvégzett vizsgálatok eredményeit, a mikroszintű kutatások tapasztalatait és azok országos érvényű tanulságait az összegzés igényével készült zárófejezetben foglaltuk össze.

4. Az értekezés tudományos eredményei

A magyarországi németek elűzetésének végrehajtásával kapcsolatban az eddigi kutatás már megállapította, hogy az valójában minden egyes településen „*másként és másként*” zajlott le. Voltaképpen ezen állítás mögött meghúzódó tartalom, a „*másként*” folyamatának és okainak részletes vizsgálata képezte doktori disszertációnk kiindulási pontját és legitimációs alapját. Munkákban ezért – a fentebb vázoltaknak megfelelően – elsősorban a hazai németiség deklasszálódásához, diszkriminációjához és elűzetéséhez kapcsolódó folyamatokban megmutatkozó lokális különbségek, a megvalósulásukban-megvalósításukban tetten érhető helyi sajátosságok mibenlétének és okainak feltárására, bemutatására és elemzésére törekedtünk.

A két-két helység 1944 és 1948 közötti történetének dolgozatunkban realizálódott alapos és beható tanulmányozását követően kijelenthető: a magyarországi németiséget a második világháborút követő években érintő elűzetés és az azzal összefüggésben álló folyamatok a számos hasonlóság mellett, több jelentős, olykor az egész folyamatrendszer lényegi sajátosságait is meghatározó különbségeket mutattak. Az alapkonstelláció azonos volta ellenére nem egységes séma szerint zajlottak le, hanem számos tényező és helyi sajátosság által befolyásolva, mind regionálisan, mind az egyes települések szintjén igen változatos és színes képet mutattak.

- A hazai németiség kényszermigrációjának nyitányát az 1944 végén a birodalmi német szervek által szervezett front előli evakuálási akció jelentette. A *Volksdeutsche Mittelstelle* (VoMi) által koordinált művelet végrehajtására a vizsgált települések közül földrajzi okokból kifolyólag nemcsak más időpontban, hanem alapvetően eltérő feltételek mellett került sor, s ennek következtében eredményei sem mutattak egységes képet. A Dél-Dunántúlon 1944 novemberében, a Nyugat-Dunántúlon 1945 márciusában került erre sor, és jellemzően csak a front megérkezése előtti utolsó pillanatban engedelmeskedett a kiűritési parancsnak az érintetteknek egy töredéke.

- A két dél-dunántúli település német lakosságát nagyban érintette a Szovjetunió által 1944/45 telén végrehajtott, „*malenkij robotnak*” is nevezett kényszermigráció, vagyis a munkaképes lakosság tömeges deportálása–elhurcolása a kommunista nagyhatalom kényszermunka-táborába. A végrehajtott akcióra mindkét helyen jellemző volt, hogy a német származású deportáltaknak csupán töredéke állt korábban valamiféle kapcsolatban a Volksbunddal, többen viszont a *Hűségmozgalom* tagjaiként a háború éveiben mindvégig „hazafias” magatartást tanúsítottak. Ez pedig kétségtelenül azt vetítette előre, hogy a jövőben nem feltétlenül a múltbeli politikai magatartás, hanem pusztán a német kisebbséghez való tartozás ténye jelenti majd a különböző restriktív intézkedések alapját. Mivel a Szovjetunió akciója 1945 első hónapjaiban lezajlott, Balfot és Sopront viszont csak 1945. március legvégén érte el a front, ezért ez a kényszermigrációs jelenség a két nyugat-dunántúli település német lakosságát nem érintette.
- Az internálás intézménye 1945 és 1948 között bevett gyakorlatnak számított Magyarországon, többek között a magyarországi németeket érintő eljárásokban is. 1945 kora tavaszától valamennyi vizsgált településen sor került internálásokra, amelyek zömmel egykori Volksbund vezetőket és tagokat, volt (többnyire kényszersorozott) Waffen-SS katonákat, de olykor teljesen ártatlan német származásúakat is érintettek. A gyakorlat azt mutatta, hogy hatalom képviselői a német lakossággal szemben meglehetősen szabadon értelmezték, s ennek megfelelően sokszor differenciálatlanul és kollektív alapon alkalmazták a rendőrhatalom felügyelet alá helyezés intézményét.
- Az 1945 tavaszán, illetve nyarán országos szinten megindított, változó intenzitással és csúcspontokkal ugyan, de egészen 1947/48-ig zajló németellenes sajtóhadjárat, „svábellenes” uszító kampány mind a Baranya, mind a Sopron, mind a Tolna megyei lapokban tetten érhető volt. Kezdetben jellemzően valamennyi megyei sajtóorgánus igen kemény hangnemet ütött meg a német kisebbséggel szemben. A későbbiekben azonban – pártállástól függően – néhány helyi újság (az országos pártvezetés álláspontjának módosulása következtében jellemzően a kisgazda és a szociáldemokrata lapok) mérsékelte, revidálta korábbi keményvonalas álláspontját, és differenciáltabb, humánusabb, objektív és egyéni eljárást, esetleg mentesítést követelt a hazai németiség egésze, vagy bizonyos csoportjai számára.

- Az 1945–1948 közötti időszakban döntően befolyásolták az egyes intézkedések fogadtatását és a velük kapcsolatos lépéseket a politikai szempontok, a helyi vezetés pártok szerinti összetétele. E tekintetben meghatározó körülményt jelentett a települések nagysága, státusa. A két nagy településen, Sopronban és Bonyhádon a politikai viszonyok sokkal strukturáltabbak, a közélet pedig sokkal inkább átpolitizált volt, mint a két kisebb helységben. A két központi funkciókat betöltő településsel szemben a két falu, Balf és Nagynyárad viszonylag jól átlátható mikrotársadalmában – bár a pártpolitika ezekben is kétségtelenül jelen volt – erőteljesebben érvényesült a közösséget átszövő rokoni–baráti kapcsolatok hálózata, és a „politika” sokkal inkább volt személyekhez, mint pártokhoz kötött.
- A pártviszonyokkal részben összefüggő, általánosan levonható tapasztalat volt továbbá, hogy az 1946-tól valamennyi vizsgált településen tömeges mértékű (kényszer)migráció az egyes helységek felekezeti viszonyaira is alapvető jelentőségű hatással volt. A mélyen vallásos, hitét rendszeresen gyakorló, az egyház, illetve az egyházi intézmények fenntartásához anyagilag is jelentős mértékben hozzájáruló németiség elűzésével a hatalom megszerzésére törekvő MKP két legyet ütött egy csapásra. A német őslakosság eltávolításával nemcsak az előzőtől elkobzott vagyon és földbirtok újraelosztásában rejtlő jelentős potenciált használhatta ki, hanem a német származású hívők tömeges elűzésével nagy befolyással rendelkező politikai ellenfeleire, az egyházakra is jelentős csapást mért. A két nagyobb településen, illetve Balfon az elűzések következtében az addig domináns német ajkú evangélikus gyülekezet rendkívül meggyengült.
- 1945-ben a hazai németiséget egzisztenciálisan a legérzékenyebben a márciusban meginduló földreform és az azzal összefüggő telepítési akció érintette. Azonban mind a Dél-, mind a Nyugat-Dunántúlon még a „hivatalos”, vagyis az állami szervek által végrehajtott telepítések előtt, sor került egy önhatalmúlag szervezett telepítési akcióra, amely Balfot és Bonyhádöt közvetlenül is érintette. Az 1945 áprilisában hivatalba lépett Sopron megyei főispán, Hám Tibor (FKGP) saját hatáskörében létrehozott egy ún. *Telepítési Bizottságot* (TB), amely 1945 májusa és augusztusa között a város környékén megkezdte a telepítéseket. Ezzel részben párhuzamosan zajlott Tolna megyében a Bodor György, illetve az általa vezetett bonyhádi székhelyű *Telepítési Hivatal* (TH) által végrehajtott akció, melynek során megtörtént a Bácskából menekült bukovinai székelyeknek a Völgységi járásban való letelepítése.

- A földreformhoz kapcsolódó belső telepítési akció egy hosszú, 1945 első felétől 1946 végéig elhúzódó, régióként és telepítésenként változó, hullámzó intenzitású, közvetlen politikai – egyben szociál- és nemzetiségi politikával összefüggő – célokat szolgáló folyamat volt. A vizsgált településeken éppen ebben a folyamatban mutatkozott az egyik legnagyobb eltérés, holott az akció célja valamennyi helység esetében megegyezett: a német lakosság kezén lévő ingó és ingatlan állomány (föld, lakóház, gazdasági felszerelés, állatállomány stb.) minél nagyobb mértékben és arányban való elkobzása, valamint annak a betelepített magyar igénylők számára történő juttatása. A vizsgált településekre érkezett magyar etnikumú (föld)igénylők származásukat és betelepítésük időpontját tekintve rendkívül változatos képet mutattak. Valamennyi vizsgált településre jellemző volt a rendkívül erőteljes belső migráció, az igen erőteljes mobilitás, a folyamatos népességmozgás–népességcsere.
- A földreform végrehajtását is befolyásolta a települések jellege. Egyrészt az által, hogy a lakosság foglalkozás szerinti összetétele következtében a kérdésnek nagyobb jelentősége volt a falvakban, mint a városokban. Másrészt annak következtében, hogy a nagyobb politikai polarizáltság több konfliktust eredményezett a városokban. Mindez leginkább a földreform helyi szintű végrehajtásában különösen fontos szerepet játszó *községi földigénylő bizottságok* (KFB) tevékenysége kapcsán jelentkezett, hiszen e tekintetben markáns eltérés mutatkozott a két kisebb, illetve a két nagyobb méretű település között.
- Markáns eltérések mutatkoztak a 3.820/1945. M. E. sz. rendelet alapján 1945 második felében elvégzett nemzetiségi vizsgálatok végrehajtásában is. Ezek eredményei, az ott kapott igazolások, az 1945 végét, vagyis a kitelepítési rendelet megjelenését követően még a bizottság által felmentettek részére sem nyújtottak semmiféle védelmet. A földreform és a telepítési akció „magyar szempontból” sikeres végrehajtása érdekében megváltoztatott törvényi szabályozásból kifolyólag, a bizottságok állásfoglalásától teljesen függetlenül, a vizsgált települések német lakosságának jelentős része kollektív alapon – a „nemzethüként” kategorizált személyeket is beleértve – elűzetésre került.
- A 12.330/1945. M. E. sz. rendelet értelmében az 1946. év folyamán végrehajtott, valamennyi vizsgált település német lakosságát (eltérő mértékben) érintő elűzetések – a meglévő közös jegyek mellett – szintén jelentős regionális különbségeket, illetve helyi specifikumokat mutattak. Elsősorban a tekintetben, hogy a magyar hatóságok

által (ekkor még) Németországnak az amerikai megszállási övezetbe fogatosított kitelepítés a Nyugat-Dunántúlon egyszeri, a dél-dunántúli településeken ellenben egy több (Nagynyárádon kettő, Bonyhádon három) éven át elhúzódó folyamatot, többszöri, egymástól független hullámokban végrehajtott akciót jelentett. Az 1946-os elűzetések folyamatában földrajzi területenként, településtípusonként, illetve általános értelemben véve is fedezhetünk fel közös vonásokat. Azok következményei hasonlóak, bár eltérő mértékűek voltak a vizsgált településeken.

- Az 1946 végén befejezettek tűnő elűzetések, illetve az ahhoz kapcsolódó telepítések 1947 tavaszán, a *csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény* gyakorlati végrehajtásának megindulásával új lendületet kaptak. Az áttelepített felvidéki magyarok fő felvevőterülete a Dél-Dunántúl lett. Itt jól kivehetően találkoztak a földreform és a telepítési akció jellegét alapvetően meghatározó nemzetiségi, gazdaság- és migrációs politikai megfontolások. Ugyanakkor Sopron és Balf a csehszlovák–magyar lakosságcsere végrehajtása szempontjából csupán periférikus területnek számított. A szabad telephelyek biztosítása érdekében – ideiglenes kényszermegoldásként – Bonyhádon és Nagynyárádon először „csupán” a kitelepítésre kötelezett német lakosság vagyonának elkobzásához, valamint kényszerű összeköltöztetéséhez folyamodtak. 1947 tavasza óta ugyanis folyamatosan és nagy tömegben érkeztek áttelepített csehszlovákiai magyarok a Dél-Dunántúlra. Nyilvánvaló volt azonban, hogy a vagyonelkobzással kombinált összetelepítés csak átmeneti megoldásként alkalmazható, és a csehszlovákiai magyarok végleges elhelyezése csakis a németek újabb elűzetése árán volt biztosítható.
- Az 1948-as esztendő – az olykor még tapasztalható intenzív migrációs jelenségek ellenére – a telepítések befejező szakaszát jelentette, mind országosan, mind a vizsgált településeken. A még megmaradt német lakosságot érintő további jogfosztó-korlátozó intézkedések alapját az 1947 októberében kibocsátott 12.200/1947. Korm. sz. rendelet képezte. Az államhatalom a telepítések ezen szakaszában már kevésbé az elűzetésre, sokkal inkább a még Magyarországon élő németek minél teljesebb vagyon- és tulajdonjogi korlátozására helyezte a hangsúlyt, elsősorban a Csehszlovákiából még folyamatosan érkező áttelepített magyarok elhelyezése, másodsorban a korábbi telepítések és juttatások esetleges korrekciója érdekében. Az általánosan levonható tapasztalat az volt, hogy a hatóságok a német őslakossággal szembeni különböző megszorító intézkedéseket jobbra már csak a lezáruló földreform és a telepítési akció

üteme által megkívánt mértékben fogatosították. Ugyanakkor a szóban forgó rendelet alapján az 1948-ban lezajlott migrációs folyamatok tekintetében markáns eltérések mutatkoztak a vizsgált dél-, illetve nyugat-dunántúli települések között. Sopronban és Balfon ez az év – az előzőhöz hasonlóan – jóval kevésbé mutatkozott turbulensnek mint Bonyhádon és Nagynyáradon.

- Jelentős különbségek mutatkoztak az egyes településre érkező telepések származási helyét, foglalkozását és társadalmi státusát, illetve a betelepítési idejét illetően, mely tényezőknek fontos szerepe volt a földreform következtében végrehajtott telepítési akció rövid távú hatásaira és következményeire. A különböző kulturális háttérű (etnikai) csoportok együttélése természetesen nem alakult konfliktus- és problémamentesen, ezek együttélése kezdetben a legkevésbé sem volt békésnek nevezhető. A vizsgált helységekre a földreform keretében betelepített–betelepült magyar (föld)igénylők zöme – kivételt képeztek a korábban is önálló gazdálkodást folytató bukovinai székelyek – a parasztság legalacsonyabb rétegeiből kikerült mezőgazdasági munkás, földműves–napszámos és uradalmi cseléd volt. A korábbi agrárproletárokat – akik 1945 előtt az önálló gazdálkodás terén tapasztalatokkal egyáltalán nem rendelkeztek, mert állandó irányítás és ellenőrzés mellett, szoros patriarchális függésben dolgoztak – a politikailag motivált földreform tette birtokos paraszttá. Bár a Bonyhádon és környékén letelepített székelyek korábban is önálló paraszti életformát folytattak, a távoli Bukovinából származó telepések által képviselt mezőgazdasági kultúra technikai–technológiai értelemben alacsonyabb fejlettségi szinten mozgott, mint a kétszáz éve helyben élő völgyeségi németiségé. Ezekre a telepés újjazdákra tehát egy hosszabb tanulási folyamat várt, hogy az új lakóhelyükön történő gazdasági integrációjuk sikeresnek bizonyuljon. Bár a telepések egy része valóban törekedett arra, hogy sok szorgalommal és igyekezettel maga is „gazdává” váljon, ezért megbecsülte a részére jutott ingó és ingatlan vagyont, azonban akadtak közöttük szép számmal olyanok is, akiket csak a rövid távú anyagi haszonszerzés, a juttatott német vagyon sáskajárásszerű felélése, a szerencsevadászat motivált. Ezzel szemben a magas szintű termelési ismereteiket és mezőgazdasági kultúrájukat magukkal hozó csehszlovákiai magyarok szorgalmát, kitartását, megmaradni–megkapaszkodni akarását az őslakos németek is elismerték. A németek látták és értékelték, hogy a felvidékiek – számos telepessel ellentétben – jól értettek a mezőgazdasághoz. Nyilvánvalóan ez volt a magyarázata annak, hogy a felvidékiek

könnyebben és hamarabb megtalálták a közös hangot a helyben maradt néemetséggel, mint a bukovinai székelyekkel és az egyéb telepésekkel. Ebben az is szerepet játszott, hogy a felvidéki magyarok és a dél-dunántúli németek sorsában sok volt a közös vonás, a kapcsolódási pont. Ilyen volt például a már említett önállóan gazdálkodó földműves léten, a birtokos paraszti életmód hagyományán túl, az alapvetően vallásos attitűd és az abból következő keresztény–konzervatív értékrend. Továbbá a szülőföld, a családi ház, a saját ingatlan- és birtokállomány elvesztésének, valamint a kitzasztottság, az elűzetés, a biztonságot nyújtó faluközösség, a rokoni–családi kapcsolatok felbomlásának, illetve a szétszóródás tragikus és traumatikus élménye voltak azok a tapasztalatok, amelyek egy sajátos szolidaritás kialakulását eredményezték a két csoport között.

Dolgozatunkban dél- és nyugat-dunántúli települések vizsgálatával az 1944 és 1948 között a magyarországi néemtséget érintő események helyi hatásainak a bemutatására törekedtünk. Vizsgáltuk és elemeztük a német kisebbséget érintő eseménysorozatokat (mint például a földreform, a belső telepítések, az elűzetés, a csehszlovák–magyar lakosságcsere stb.), és igyekeztünk feltárni az azokban megmutatkozó regionális és lokális különbségek okait. Igyekeztünk rámutatni arra, hogy a központi jogszabályok és direktívák ellenére léteztek olyan helyi specifikumok, amelyek sajátos színezetet adtak az eseményeknek és egy adott régióban, illetve településen alapvetően meghatározták azok lefolyását és következményeit.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a földrajzi és időbeli különbségekből, a különböző településtípusokból, a történeti sajátosságokból, a társadalmi szerkezetből, az etnikai és felekezeti viszonyokból, egyes kiemelkedő személyiségek szerepéből és hatásából stb. kifolyólag olyan különbségek adódtak, amelyek az országosan azonos módon szervezett folyamat egy-egy elemének lényegbeli sajátosságait is döntően befolyásolták – s gyakran eredményeztek a központi hatalom szándékaitól eltérő eredményeket. Mindezen tényezők ismerte, azok szerepének és hatásának feltárása nélkül történeti tudásunk csupán felületes és sematikus marad. A mikroszint alapos tanulmányozásával viszont a makroszinten zajló folyamatokkal kapcsolatban is újabb összefüggések birtokába kerülhetünk.

Disszertációnkkal az aprólékos munkával elvégzett feltáró jellegű, komparatív helytörténeti kutatások létjogosultságára és jelentőségére kívántunk rámutatni. Véleményünk

szerint az ilyen típusú munkában még számos lehetőség rejlik, hogy tovább árnyaljuk a 20. századi Magyarországon lezajlott különböző történeti eseményekkel kapcsolatos összképet.

5. A disszertáció témájával kapcsolatos publikációk

5.1. Magyarországon, magyar nyelven megjelent publikációk

1. Nagynyárád 1944–1948. Egy esettanulmány. A magyarországi németek sorsa a második világháborút követő években Nagynyárád példája alapján. In: *Somogy Megye Múltjából*. Levéltári Évkönyv 36. Szerk.: Bösze Sándor. Kaposvár, 2005. 229–248.
2. A nemzethűséget vizsgáló bizottságok és tevékenységük Tolna vármegye Völgységi járásában. In: *Tolna Megyei Levéltári Füzetek 12*. Tanulmányok. Gazdaság-, Család-, Egészségügy-, Egyház- és Kultúrtörténet. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 2009. 473–512.
3. Ki volt „hűséges a hazához”? A „nemzethűség” megállapításának problematikája Tolna vármegye Völgységi járásában. In: *Kutatási Füzetek 15*. A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskolájának kiadványsorozata. Szerk.: Bene Krisztián – Sarlós István – Vitári Zsolt. Pécs, 2009. 79–100.
4. Deportálás, elűzetés Kitelepítés. A magyarországi németek második világháború utáni kényszermigrációjának nemzetközi előzményei és összefüggései. In: *A történelem szálai*. Tanulmánykötet Vonyó József 65. születésnapjára. Szerk.: Fischer Ferenc – Hegedűs Katalin – Rab Virág. Pécs, 2010. 163–173.
5. Nemzetállamok és kisebbségek. Az egységes nemzetállamok megteremtésére tett kísérletek és a német kisebbségi csoportok Európában, a 20. század első felében. *Múltunk*, 2010/4. 65–106.

6. Egyéni elbírálás, vagy kollektív felelősségre vonás? Nemzethűség-vizsgálatok Sopronban és környékén 1945/1946 fordulóján. *Soproni Szemle*, 2011/1. 3–16.
7. Ugyanúgy, de mégis másképp. A német kisebbséget érintő kényszermigrációs folyamatok néhány aspektusa Bonyhádon és Sopronban 1944 és 1946 között. *Acta Sociologica*. Pécsi Szociológiai Szemle. 2011. tavasz, IV./1. 121–128.

5.2. Magyarországon, magyar nyelven, megjelenés alatt álló publikáció:

1. „A Szent Szűz oltalmába ajánlottam összes volt hívemet...” A németek kitelepítésének egyházi reflexiói a Pécsi Püspökség területén. In: A 20. századi egyház- és társadalomtörténet metszéspontjai. Egyháztörténeti konferencia. Konferenciakötet. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola, Pécsi Egyháztörténeti Intézet sorozata. Szerk.: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Várható megjelenés: Pécs, 2011.

5.3. Magyarországon, idegen nyelven megjelent publikáció:

1. Das Schicksal der Deutschen in Ungarn 1940–1948. Das Beispiel Großnarad. *Deutscher Kalender 2006*. Jahrbuch der Ungarndeutschen. Budapest, 2006. 180–192.

5.4. Külföldön, idegen nyelven megjelent publikációk:

1. Individuelle Beurteilung statt Kollektivschuld — ein gescheiterter Versuch. Vorbereitungen zur Vertreibung im Komitat Tolnau. In: *Kulturtagung 17. Oktober 2009 in Gerlingen*. Konferenzband. Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn, Landesverband Baden-Württemberg e. V. Gerlingen, 2009. 35–57.

5.5. Külföldön, idegen nyelven, megjelenés alatt álló publikációk:

1. „Jungs! Wenn diese Fahne die Richtung zeigt, dann kennt ihr eure Pflicht!“ Die katholische Kirche im Dienste des Nationalstaatsgedankens am Beispiel eines ungarndeutschen Dorfes in Südtransdanubien 1918–1933. Eine mikrohistorische Untersuchung. In: *Kirchen und Gruppenbildungsprozesse deutscher Minderheiten in*

Europa 1918–1933. Konferenzband. Hrsg. Bendel, Rainer – Spannenberger, Norbert. Várható megjelenés: Berlin, 2012.

2. Minderheitenpolitik im „unsichtbaren Entscheidungszentrum“. Der „Nachlass László Fritz“ und die Deutschen in Ungarn 1934–1945. Quellenedition. Hrsg. Gonda, Gabor – Spannenberger, Norbert. Várható megjelenés: Tübingen/Stuttgart, 2012.

5.6. Magyarországon, magyar nyelven tartott előadások:

1. *A magyarországi németek kitelepítésének nemzetközi háttere.* Konferencia a Sopron és Környéke Német Kultúrklub, a Soproni Német Nemzetiségi Önkormányzat, Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Rotary Klub Sopron és a Soproni Evangélikus Egyházközség szervezésében. Liszt Ferenc Konferencia- és Kulturális Központ, Sopron, 2010. május 14.
2. *Ugyanúgy, de mégis másképp. Kényszermigrációs folyamatok Bonyhádon és Sopronban a második világháború után, különös tekintettel a német kisebbségre.* „METSZÉSPONTOK — INTERSECTIONS” nemzetközi társadalomtudományi konferencia a PTE-BTK Szociológia Tanszék és az MTA Pécsi Területi Bizottság (Filozófia-, Történettudomány és Néprajztudományok Szakbizottsága) szervezésében. MTA székház, Pécs, 2010. november 9–10.
3. *„A Szent Szűz oltalmába ajánlottam összes volt hívemet...” A németek kitelepítésének egyházi reflexiói a Pécsi Püspökség területén.* A 20. századi egyház- és társadalomtörténet metszéspontjai. Egyháztörténeti konferencia. Pécsi Hittudományi Főiskola, Pécs 2011. április 7–8.

5.7. Magyarországon, idegen nyelven tartott előadások:

1. *Als die Mitte zerbrach: Mitteleuropa zur Zeit der kollektiven Bestrafung. Schlaglicht am Beispiel eines donauschwäbischen Dorfes in Ungarn.* A Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn, a Suevia Pannonica és a Verein Deutscher Studenten zu Fünfkirchen által, „Nationalstaat und Minderheiten in Mitteleuropa: gestern – heute –

morgen“ címmel szervezett nemzetközi konferencia. Lenau-Ház, Pécs, 2004. szeptember 25.

2. *Das Schicksal der Ungarndeutschen in Großnarad/Nagynyárád zwischen 1944–1948.* Magyarországi Németek Háza (Haus der Ungarndeutschen), Budapest, 2005. június 2.

5.8. Külföldön, idegen nyelven tartott előadások:

1. *Ungarndeutsche Sozialgeschichte auf der Mikroebene — Skizzen einer Doktorarbeit.* Seminar zur Ungarndeutschen Geschichte des Ungarndeutschen Sozial- und Kulturwerks und des Hauses der Heimat des Landes Baden-Württemberg. Stuttgart, 2003. május 16.
2. *Die Zeit der Vertreibung. Ein Beispiel aus Ungarn 1940–1948.* Haus der Heimat des Landes Baden-Württemberg, Stuttgart, 2003. december 11.
3. „*Jungs! Wenn diese Fahne die Richtung zeigt, dann kennt ihr eure Pflicht!*“ *Katholische Kirche im Dienst des Nationalstaatsgedankens am Beispiel eines ungarndeutschen Dorfes in Südtransdanubien 1918–1933.* Internationalen Tagung für Historiker „Kirchen und Gruppenbildungsprozesse deutscher Minderheiten in Europa 1918–1933“. Backnang, 2008. május 2.
4. *Individuelle Beurteilung statt Kollektivschuld — ein gescheiterter Versuch. Vorbereitungen zur Vertreibung im Komitat Tolnau.* Kulturtagung „40 Jahre Patenschaft der Stadt Gerlingen über die Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn“ — „60 Jahre Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn“. Gerlingen, 2009. október 17.